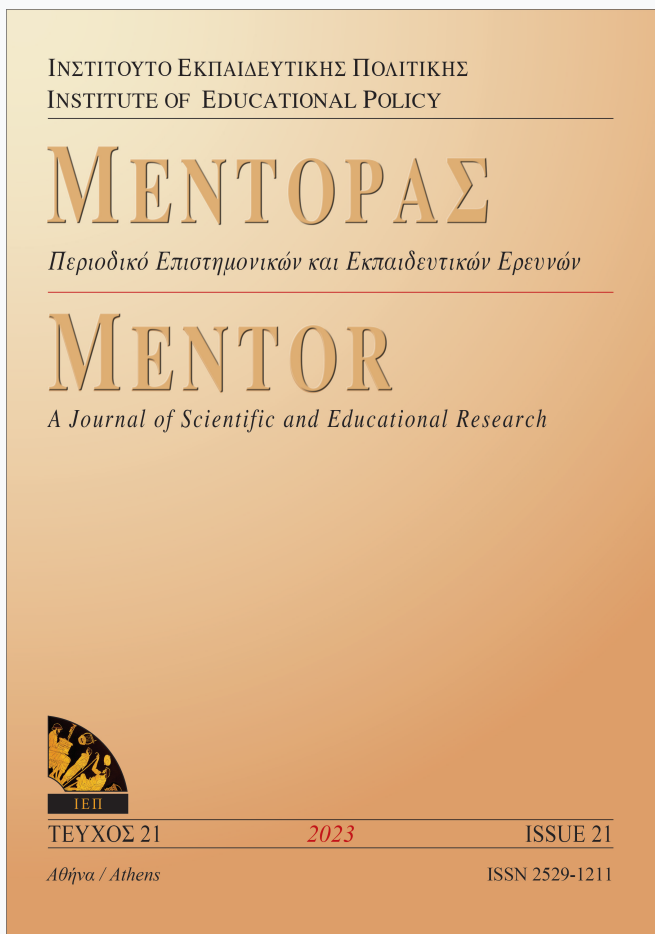

Μέντορας

Τόμ. 21, Αρ. 1 (2023)

MENTOPAS

Η προσέγγιση της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου μέσω της συμμετοχής μαθητών και μαθητριών Δημοτικού Σχολείου σε Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα - Διαγωνισμό

Άννα Συμεωνίδου, Τρυφωνία Κόγιου

Η προσέγγιση της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου μέσω της συμμετοχής μαθητών και μαθητριών Δημοτικού Σχολείου σε Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα - Διαγωνισμό

Άννα Συμεωνίδου
Εκπαιδευτικός ΠΕ70
1ο Δημοτικό Σχολείο Περαίας
dj1994@otenet.gr

Τρυφωνία Κόγιου
Εκπαιδευτικός ΠΕ70
1ο Δημοτικό Σχολείο Περαίας
tkogiou@gmail.com

Περίληψη

Το παρόν άρθρο πραγματεύεται την προσέγγιση της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου από μαθητές/μαθήτριες Δημοτικού Σχολείου μέσω της συμμετοχής τους στο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα – Διαγωνισμό: «Ποντιακός Ελληνισμός: μνήμες και όνειρα, παρελθόν, παρόν και μέλλον», που διοργανώθηκε από τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Σερρών (2016-2020). Το άρθρο αναφέρεται σύντομα στην ιστορία του Πόντου από την αρχαιότητα έως το 1924, όταν έφυγαν και οι τελευταίοι Ελληνοπόντιοι από τον Πόντο με τη συμφωνία για την ανταλλαγή των πληθυσμών (Συνθήκη Λωζάνης 1923). Μέσω της συμμετοχής στο συγκεκριμένο πρόγραμμα τα παιδιά γνώρισαν την ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, εστιάζοντας στην έννοια της «γενοκτονίας», καθώς και τους αγώνες των Ποντίων να διατηρήσουν την ελευθερία, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την εθνική τους συνείδηση, ήρθαν σε επαφή με τον πολιτισμό τους, τα ήθη, τα έθιμα, τις παραδόσεις, τον χορό, το τραγούδι και συνειδητοποίησαν τη συμβολή των Ποντίων στην ανάπτυξη της Ελλάδας και στη διαμόρφωση της πολιτιστικής της ταυτότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Πόντος, ιστορία, γενοκτονία, πολιτισμός, έθιμα

Abstract

This article deals with the approach to the history of the Greeks of Pontus taken by primary school students through their participation in the Panhellenic Educational Programme

Competition: “Pontic Hellenism: memories and dreams, past, present, and future”, organised by the Primary School Education of Serres (2016–2020). The article briefly refers to the history of Pontus from antiquity until 1924, when the last Pontic Greeks left Pontus with the agreement for the exchange of populations (Treaty of Lausanne, 1923). Through their participation in this programme, the children learned the history of Pontic Hellenism, focusing on the concept of “genocide”, as well as the struggles of the Pontic Greeks to preserve their freedom, language, religion, and national conscience. They came into contact with their culture, manners, customs, traditions, dance, and song, and realised the contribution of the Pontic Greeks to the development of Greece and the formation of its cultural identity.

Keywords: Pontos, history, genocide, culture, customs

Εισαγωγή

Τις σχολικές χρονιές 2016-2017, 2017-2018, 2018-2019 και 2019-2020 μαθητές και μαθήτριες του 1ου Δημοτικού Σχολείου Περαίας, συμμετείχαν αντίστοιχα στο 1ο, 2ο, 3ο και 4ο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα - Διαγωνισμό «Ποντιακός Ελληνισμός: μνήμες και όνειρα, παρελθόν, παρόν και μέλλον», που διοργανώθηκαν από τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Σερρών, το Υπουργείο Εσωτερικών (Μακεδονίας – Θράκης) και το Τμήμα της Εκπαιδευτικής Τηλεόρασης και Ψηφιακών Μέσων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, τα οποία υλοποιήθηκαν με την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και τελούσαν υπό την αιγίδα της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για την UNESCO. Οι συμμετοχές του σχολείου βραβεύτηκαν και επαινέθηκαν. Εκπαιδευτικοί του κλάδου των δασκάλων (ΠΕ70) συνεργάστηκαν με εκπαιδευτικούς διαφόρων ειδικοτήτων και μέλη του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων για την υλοποίηση των προγραμμάτων, τα οποία διαρκούσαν, συνήθως, πέντε μήνες, από τον Νοέμβριο έως και τον Μάιο του επόμενου έτους, όπου γίνονταν και η δημοσιοποίησή τους στη σχολική κοινότητα και στην ευρύτερη κοινωνία.

Στα πλαίσια των συγκεκριμένων προγραμμάτων οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ασχολήθηκαν, ερεύνησαν, συνέλεξαν πληροφοριακό υλικό σχετικό με την ιστορία, τον πολιτισμό, τις παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα από την περιοχή του Πόντου. Μέσα από τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης, εμπλέκοντας τα γνωστικά

αντικείμενα της Θεατρικής Αγωγής, της Γλώσσας, των Μαθηματικών, της Μελέτης Περιβάλλοντος, των Θρησκευτικών, της Ιστορίας, των Εικαστικών, της Μουσικής και των Τ.Π.Ε. γνώρισαν την ιστορία των Ελλήνων του Πόντου, από την αρχαιότητα έως το 1924, όταν έφυγαν και οι τελευταίοι Ελληνοπόντιοι από τον Πόντο με τη συμφωνία για την ανταλλαγή των πληθυσμών (Συνθήκη Λωζάνης 1923), εστιάζοντας στην έννοια της «γενοκτονίας», καθώς και στους αγώνες των Ποντίων να διατηρήσουν την ελευθερία, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την εθνική τους συνείδηση, ήρθαν σε επαφή με τον πολιτισμό τους, τα ήθη, τα έθιμα, τις παραδόσεις, τον χορό, το τραγούδι και συνειδητοποίησαν τη συμβολή των Ποντίων στην ανάπτυξη της Ελλάδας και στη διαμόρφωση της πολιτιστικής της ταυτότητας. Χρησιμοποιώντας τον λόγο, την κίνηση, τον χορό, το τραγούδι, τη φαντασία, τις εικαστικές δημιουργίες αναβίωσαν έθιμα, τα παρουσίασαν στη σχολική κοινότητα και μέσω της δημιουργίας πολυμεσικών παρουσιάσεων, εικαστικών έργων, ταινιών - ντοκιμαντέρ συμμετείχαν στα προαναφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Σκοπός, στόχοι, στρατηγικές μάθησης και μορφές διδασκαλίας

Η γνωριμία των μαθητών/μαθητριών με τον Ποντιακό Ελληνισμό, την ιστορία, τον πολιτισμό και τη συμβολή του στην ανάπτυξη της Ελλάδας και στη διαμόρφωση της πολιτιστικής της ταυτότητας, αποτέλεσε τον γενικό σκοπό του προγράμματος. Πρωταρχικός στόχος τέθηκε να γνωρίσουν οι μαθητές/μαθήτριες την ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, τους αγώνες των Ποντίων να διατηρήσουν την ελευθερία, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την εθνική τους συνείδηση, να προσεγγίσουν στοιχεία της παράδοσης, να βιώσουν τη συνέχειά της μέσα από τις παραδόσεις, τα ήθη, τα έθιμα, τους χορούς και το τραγούδι, να μάθουν να τηρούν κανόνες και να αναπτύξουν την ομαδικότητα, τη συνεργασία, την αυτοπειθαρχία, τον σεβασμό και την επικοινωνία (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Φυσικής Αγωγής για το Δημοτικό Σχολείο, 2002, σ. 661). Επιπρόσθετα, να αποκτήσουν δεξιότητες, όπως συζήτηση, περιγραφή, ομαδοποίηση, συλλογή, ταξινόμηση, επεξεργασία δεδομένων, αυτοαξιολόγηση, συσχέτιση αιτίας και αποτελέσματος, διατύπωση προτάσεων. Επίσης να κοινωνικοποιηθούν (Χατζηδήμου, 2006, σ. 196, 197) μέσω της συνεργατικής μάθησης (εργασία σε ομάδες – επικοινωνία – συναισθηματική και ψυχοκινητική ανάπτυξη), καθώς και μέσω της διαθεματικής προσέγγισης της γνώσης - σχέδια εργασίας «projects» (Ταρατόρη – Τσαλκατίδου, 2015), με αποτέλεσμα να

συνδεθεί η σχολική γνώση με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (Μελέτη Περιβάλλοντος Β΄ Δημοτικού, 2006). Επίσης επιδιώχθηκε η συλλογική καλλιτεχνική δημιουργία, η δημιουργική ανάπτυξη των εκφραστικών δεξιοτήτων μέσα από τον λόγο και τη γλώσσα, η απόκτηση συγκεκριμένων γνώσεων για το θέατρο και για τις άλλες τέχνες καθώς και για τη σχέση τους με τον πολιτισμό και την κοινωνία (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Θεάτρου, 2002, σ. 157). Επιπλέον με τη χρήση λογισμικών ΤΠΕ, τέθηκε ως στόχος να επιτευχθεί η εξοικείωση και η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας (χρήση word για ανάγνωση και γραφή, έρευνα στο διαδίκτυο, δημιουργία power point κ.ά.), ώστε οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να εμπλακούν πιο ενεργά κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων, να δείξουν ενδιαφέρον, να διευκολυνθούν και να επεκταθούν οι δυνατότητες για εμπειρική έρευνα καθώς και για την αποτελεσματική χρήση του διαδικτύου ως πηγή πληροφόρησης μέσω της εκμάθησης βασικών τεχνικών και μεθόδων (Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών, 2013).

Χρησιμοποιήθηκαν διάφορες στρατηγικές μάθησης, όπως καταγισμός ιδεών, ερμηνεία εικόνας, συζήτηση, θεατρικό παιχνίδι, εργασία σε ομάδες, διαθεματικό σχέδιο εργασίας, επίλυση προβλήματος κ.ά.. Τα παιδιά έμαθαν πώς να μαθαίνουν, έγιναν ικανά να ελέγχουν και να αξιολογούν τη διαδικασία της μάθησής τους. Επίσης αναπτύχθηκε αμφίδρομη σχέση μεταξύ του σχολείου και της κοινωνίας, καθώς και η συμμετοχή του σχολείου στα κοινωνικά δρώμενα. Επιπρόσθετα, οι μαθητές/μαθήτριες ανέπτυξαν τις ιδέες τους, πρόβαλλαν τα ενδιαφέροντά τους, προσδιόρισαν τον ρόλο τους στην ομάδα των συμμαθητών/συμμαθητριών και στο ευρύτερο περιβάλλον (Μελέτη Περιβάλλοντος Β΄ Δημοτικού, 2006).

Πόντος και Ποντιακός Ελληνισμός

Πού βρίσκεται ο Πόντος

Ο Πόντος βρίσκεται στη Βόρεια Μικρά Ασία, στις ακτές του Εύξεινου Πόντου. Ο Εύξεινος Πόντος παλιά ονομαζόταν «Άξενος Πόντος». «Άξενος» σημαίνει για κάποιους αφιλόξενος, γιατί στη θάλασσα εκείνη επικρατούσαν συχνές θύελλες, ήταν αφιλόξενη και επικίνδυνη. Άλλοι δέχονται πως «άξενος» (ξείνος-ξένος) σημαίνει μαύρος. «Πόντος» στα αρχαία σημαίνει θάλασσα, άρα λοιπόν «Μαύρη Θάλασσα», όπως ονομάστηκε στον Μεσαίωνα. Στην αρχαιότητα επικράτησε το Εύξεινος Πόντος,

κατ' ευφημισμό, δηλαδή να καλοπιαστεί η θάλασσα, προσφωνώντας την «εύξεινη», δηλαδή φιλόξενη και να μη σηκώνει φουρτούνες (Σαμουηλίδης, 1991, σ. 40).

Η επιβίωση του Ποντιακού Ελληνισμού κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1461-1924 μ. Χ.)

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204 μ.Χ., δημιουργήθηκε η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας από τον Αλέξιο και τον Δαβίδ Κομνηνό με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα και έμβλημά της τον μονοκέφαλο αετό. Το κράτος διατηρήθηκε 257 χρόνια, ως το 1461 μ. Χ., που αλώθηκε από τους Τούρκους. Η άλωση της Τραπεζούντας από τους Τούρκους σήμαινε για τον ελληνισμό του Πόντου το τέλος της πολιτικής ελευθερίας αλλά όχι και της εθνικής συνείδησης. Οι Πόντιοι, στη μεγάλη πλειοψηφία, διατήρησαν τις παραδόσεις, τους θρύλους, τα ήθη, τα έθιμα, τα τραγούδια, τους χορούς, τη γλώσσα και τη θρησκεία τους. Διαφύλαξαν την πίστη τους φανερά και ένα μικρό ποσοστό στα κρυφά. Αυτό το έκαναν σε δύσκολες περιόδους εξισλαμισμού, όπου στα φανερά παρίσταναν τους μουσουλμάνους και στα κρυφά παρέμεναν χριστιανοί. Τότε είχαν δύο ονόματα. Το φανερό μουσουλμανικό και το κρυφό χριστιανικό. Βαφτίζονταν, παντρεύονταν και κηδεύονταν με δύο τελετές. Διατήρησαν κρυφές εκκλησίες, παπάδες, εικονίσματα και ευαγγέλια, περίπου για δύο αιώνες. Σε καιρούς πιο ελεύθερους φανερώθηκαν και ονομάστηκαν «κλωστοί» από τους Τούρκους, γιατί θεωρήθηκαν πως αλλαξοπίστησαν και από μωαμεθανοί έγιναν χριστιανοί (Ευσταθιάδη, 1981, σ. 146, 147). Ο Μωάμεθ ο Β΄ αναγνώρισε και διατήρησε τη θρησκευτική και κοινοτική οργάνωση που υπήρχε στο Βυζάντιο, δίνοντας προνόμια και δικαιώματα στην εκκλησία κι αυτό για να προσελκύσει τους Έλληνες να κατοικήσουν στις ερημωμένες από τον πόλεμο πόλεις. Επίσης προνόμια έδωσε και στους Έλληνες μεταλλωρύχους, όπως απαλλαγή από ορισμένη φορολογία, αγγαρείες, στρατολόγηση στα τάγματα των γενιτσάρων κ.ά., για να εκμεταλλευτεί τα κοιτάσματα των μετάλλων, που είχε η χώρα και τα οποία οι Τούρκοι δεν μπορούσαν να αξιοποιήσουν. Έτσι λοιπόν η θρησκεία συνέβαλε στη διατήρηση της ενότητας των ορθόδοξων και της ελπίδας για εθνική επιβίωση.

Τα μεγάλα μεταλλεία της Αργυρούπολης και της Νικόπολης, η περιοχή γύρω από τον Κάνη ποταμό αποτέλεσαν τα μεγάλα καταφύγια των Ελλήνων του Πόντου, όπου βρήκαν σωτηρία, δουλειά και προνόμια. Οι Έλληνες σιγά σιγά ανασυντάχτηκαν, ανασυγκροτήθηκαν, ασχολήθηκαν με ειρηνικά έργα, με τη γεωργία, με την

κτηνοτροφία, το εμπόριο, τη ναυτιλία, την αλιεία, την κηπουρική, τη βιοτεχνία, τη μεταλλευτική, ίδρυσαν σχολεία και γυμνάσια και διατηρώντας την κοινοτική τους αυτοδιοίκηση προόδευσαν (Σαμουηλίδης, 1991, σ. 148). Η δουλεία στον Πόντο άρχισε το 1461μ. Χ., διήρκησε πέντε περίπου αιώνες και τελείωσε με τον ξεριζωμό το 1922 μ. Χ..

Η έξοδος προς τη Ρωσία

Η υπαγωγή των Ελλήνων Ποντίων στην Οθωμανική κυριαρχία προκάλεσε κύμα εξόδου προς τη γειτονική ορθόδοξη Ρωσία. Η παλαιότερη μετακίνηση χρονολογείται στην περίοδο 610 - 640 μ.Χ. Στη συνέχεια στα μέσα του 15ου αιώνα, όταν κατακτήθηκε ο Πόντος από τους Τούρκους, πολλοί Έλληνες κατέφυγαν στην Κριμαία, στη Γεωργία και στην Περσία. Τον 18ο αιώνα μαρτυρούνται μετακινήσεις Ελλήνων μεταλλωρύχων από την Αργυρούπολη και Θεοδοσιούπολη προς τη Γεωργία. Τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα άρχισαν τον 18ο αιώνα και έφτασαν στο απόγειό τους τον 19ο αιώνα και αρχές 20ου (Αγτζίδης, 2007, σ. 101-103). Δημιουργήθηκαν ανθηρές ελληνικές κοινότητες στον Καύκασο, στο Καρς, στην Τυφλίδα και σε άλλα μέρη της Νότιας Ρωσίας. Τα κυριότερα επαγγέλματα των Ποντίων στις νέες κοινότητες ήταν μεταλλωρύχοι, έμποροι και γεωργοί. Αρκετοί έφτασαν σε ανώτατες θέσεις του στρατού και του κράτους. Με τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922 χιλιάδες Πόντιοι κατέφυγαν σε πόλεις της Ρωσίας. Το 1923 με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, οι περισσότεροι έφυγαν σταδιακά, για να εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Νέες μετακινήσεις παρατηρήθηκαν το 1938–1939 και το 1965 κυρίως από το Καζακστάν. Από το 1988 οι εναπομείναντες Ελληνοπόντιοι στη Ρωσία, άρχισαν να μετοικούν στην Ελλάδα αναζητώντας ένα καλύτερο μέλλον. Σήμερα υπάρχουν Πόντιοι (Έλληνες της διασποράς) στη Νότια Ρωσία, στις Η.Π.Α. και Καναδά (περίπου 130.000), στην Αυστραλία (περίπου 100.000), στη Γερμανία, στη Σουηδία (περίπου 20.000) και αλλού, πολλοί από τους οποίους δραστηριοποιούνται στα γράμματα, στις τέχνες, στις επιστήμες και στο εμπόριο (Ζαμπάρτας, 2001, σ. 231-241).

Η έννοια της γενοκτονίας και η γενοκτονία των Ποντίων

Τι είναι η γενοκτονία

Σύμφωνα με τη διεθνή σύμβαση για την πρόληψη και την καταστολή της γενοκτονίας, που το σχέδιό της ενέκρινε η Γενική συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών και υπογράφηκε στο Παρίσι στις 9 Δεκεμβρίου 1948 και τέθηκε σε ισχύ στις 12 Ιανουαρίου 1951, η γενοκτονία είναι έγκλημα και εντάσσεται στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Οι βασικοί τύποι της είναι: η φυσική, η βιολογική και η πολιτιστική γενοκτονία. Οι πράξεις που αποτελούν γενοκτονία είναι μια οποιαδήποτε από τις παρακάτω και έχουν ως πρόθεση να καταστρέψουν ολικά ή μερικά ομάδα εθνική, εθνοτική, φυλετική ή θρησκευτική: φόνος μελών, σοβαρή βλάβη της σωματικής ή διανοητικής ακεραιότητας των μελών, υποβολή σε συνθήκες που μπορούν να επιφέρουν πλήρη ή μερική καταστροφή της ομάδας, μέτρα που αποβλέπουν στην παρεμπόδιση των γεννήσεων, αναγκαστική μεταφορά παιδιών της ομάδας σε άλλη ομάδα (Καρακωστάνογλου, 2002, σ. 46). Στην περίπτωση των Ποντίων και των άλλων Ελλήνων της Μικράς Ασίας έχουμε ταυτόχρονα τις εξής πράξεις: σχεδιασμένη δολοφονία των μελών μιας συγκεκριμένης εθνικής ομάδας, σοβαρή προσβολή της σωματικής και διανοητικής ακεραιότητάς της, υποβολή σε συνθήκες διαβίωσης που μπορούν να επιφέρουν πλήρη ή μερική καταστροφή της ομάδας, βίαιη μεταφορά παιδιών σε άλλη εθνική ομάδα. Τα θύματα της γενοκτονίας των Ελλήνων υπολογίστηκαν σε 1.400.000, από τα οποία οι 353.000 ήταν Ελληνοπόντιοι (Καρακωστάνογλου, 2002, σ. 48).

Η γενοκτονία των Ποντίων

Τον 19ο αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν σε πολιτική και κοινωνική αποσύνθεση. Στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία συμπαγείς εθνικές ομάδες υποταγμένες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ανέπτυσαν κινήματα για να αποκτήσουν την αυτοδιάθεσή τους. Οι Μεγάλες Δυνάμεις ανάλογα με τα συμφέροντά τους άλλοτε ενίσχυαν τα κινήματα των υπόδουλων λαών και άλλοτε υπεράσπιζαν την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1821 ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση με αποτέλεσμα τη δημιουργία στον βαλκανικό νότο ενός μικρού ελληνικού βασιλείου. Στα επόμενα χρόνια γεννήθηκαν και άλλα μικρά κράτη. Το 1860 το Μαυροβούνιο, το 1862 η Ρουμανία, το 1876 η Σερβία, το 1878 η Βουλγαρία και το

1913 η Αλβανία. Τάσεις ανεξαρτησίας εμφανίστηκαν στη Μικρά Ασία από τους Αρμένιους, τους Έλληνες του Πόντου και τους Κούρδους. Η συμμετοχή των Ελλήνων του Πόντου στην επανάσταση του 1821 ήταν μεγάλη. Αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας ήταν ο Πόντιος Αλέξανδρος Υψηλάντης, πολλοί Πόντιοι μύηθηκαν στη Φιλική Εταιρεία, συμμετείχαν ως εθελοντές στον Ιερό Λόχο και στις επαναστατημένες περιοχές, μεγάλες οικογένειες όπως οι Υψηλάντηδες και οι Μουρούζηδες έθεσαν τον εαυτό τους στην υπηρεσία της επανάστασης, ενίσχυσαν με εράνους την πολεμική προσπάθεια των Ελλήνων, πολέμησαν ως εθελοντές στον αποτυχημένο πόλεμο του 1897 και στους Βαλκανικούς Πολέμους (Αγτζίδης, 2007, σ. 113-116). Η περίοδος των αρχών του 20ου αιώνα έως το 1924 είναι πολύ δύσκολη για τους Πόντιους και ολόκληρο τον Ελληνισμό. Το 1908 ξέσπασε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το στρατιωτικό κίνημα των Νεοτούρκων, οι οποίοι στη συνέχεια ανάτρεψαν τον σουλτάνο και προκάλεσαν έναν μεγαλοτουρκικό εθνικιστικό φανατισμό με σκοπό να δημιουργήσουν ένα σύγχρονο ιμπεριαλιστικό κράτος εξοντώνοντας οικονομικά και φυσικά τους Έλληνες και τους Αρμένιους, οι οποίοι είχαν μεγάλη οικονομική και κοινωνική δύναμη. Οι μεγάλες Δυνάμεις (Γαλλία, Αγγλία, Ολλανδία, Πρωσία, Γερμανία) έχοντας ως στόχο τα πετρέλαια της Μοσούλης, την κυριαρχία στην αγορά της Τουρκίας, τη συντριβή της Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης, την επιρροή και εκμετάλλευση των Βαλκανίων, την προώθηση των συμφερόντων τους στην Ανατολή, στην πορεία των γεγονότων, εγκατέλειψαν τους Έλληνες και παρακολούθησαν από απόσταση την καταστροφή της Σμύρνης και τη γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου στο εσωτερικό της Τουρκίας (Σαμουηλίδης, 1991, σ. 235-240).

Το σχέδιο της εξόντωσης συνέλαβαν και άρχισαν να το εφαρμόζουν ο Ταλαάτ μπέης, ο Ενβέρ πασάς και ο Τζεμάλ πασάς σε συνεργασία με τον στρατηγό Λίμαν φον Σάντερς, που ήταν επικεφαλής της γερμανικής στρατιωτικής αποστολής. Οι Γερμανοί ζητούσαν αγορές για τα βιομηχανικά και άλλα προϊόντα τους. Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι κρατούσαν στα χέρια τους τις αγορές της Τουρκίας και επηρέαζαν την οικονομία της χώρας. Πλήθος διπλωματικών εγγράφων και τουρκικών αρχειακών πηγών μαρτυρούν την ύπαρξη οργανωμένου σχεδίου εξόντωσης των Ελλήνων. Από το 1914-1918 δεκάδες χιλιάδες εξορίστηκαν βίαια, εκτέθηκαν σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες, πείνασαν, γυναίκες βιάστηκαν και παιδιά αρπάχτηκαν. Το 1915 οι διώξεις συνεχίστηκαν με τη μέθοδο των εργατικών ταγμάτων «αμελέ ταμπουρού», όπου υπηρετούσαν μόνο Έλληνες και Αρμένιοι. Από τον Δεκέμβριο του 1916 άρχισε η

συστηματική εξόντωση των ανδρών των πόλεων από 16-50 ετών. Στις 19 Μαΐου του 1919 ο Κεμάλ Ατατούρκ αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα και άρχισε η δεύτερη φάση της Γενοκτονίας με αρχηγό τον Λαζό Τοπάλ Οσμάν (Μεταξάς 2020). Επιστράτευση και εξόντωση των νέων, εργατικά τάγματα, στρατόπεδα συγκέντρωσης, απαγχονισμοί μετά από δίκες παρωδία ήταν, μεταξύ άλλων, οι τρόποι εξόντωσης που χρησιμοποιήθηκαν. Οι ύπατοι αρμοστές Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Ιαπωνίας με κοινή τους επιστολή διαμαρτυρήθηκαν στον Κεμάλ, ο οποίος απάντησε πως όλα γίνονται εν γνώσει και διαταγές της τουρκικής κυβέρνησης (Καρακωστανόγλου, 2002, σ. 48). Πριν τον ξεριζωμό, σε ορισμένες περιοχές του Πόντου και του Καυκάσου οργανώθηκε ένοπλη αντίσταση, που είχε απελευθερωτικό χαρακτήρα. Σπουδαία εθνική αντίσταση έγινε στη Σάντα, στη Σαμψούντα, στην Οινόη, στα Σούρμενα, στο Καρς και αλλού. Η εθνική αντίσταση πνίγηκε στο αίμα. Ευθύνη φέρουν οι Μεγάλες Δυνάμεις και οι Έλληνες πολιτικοί της εποχής για τη Μικρασιατική Καταστροφή και τον ξεριζωμό. Ξεριζώθηκαν από τη γη του Πόντου οι Έλληνες αφήνοντας τα υπάρχοντά τους, άταφους νεκρούς και παίρνοντας ιερές εικόνες, κειμήλια και την πίστη τους ήρθαν πρόσφυγες στην Ελλάδα (Ευσταθιάδης, 1981, σ. 151-154). Ο ξεριζωμός συνεχίστηκε ως το 1924, όταν έφυγαν και οι τελευταίοι Ελληνοπόντιοι, με τη συμφωνία για την ανταλλαγή των πληθυσμών, που προβλεπόταν από τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923 (Ζαμπάρτας, 2001, σ. 233· Τσιρκινίδης, 2016).

Ο συνολικός αριθμός των προσφύγων που έφτασαν στην Ελλάδα ξεπέρασε το 1.500.000. Οι προερχόμενοι από τον Πόντο υπολογίστηκαν σε 400.000. Μεγάλο μέρος τους, ειδικά γέροντες, έχασαν τη ζωή τους από τις κακουχίες στη νέα τους βαλκανική πατρίδα. Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα επιτάχυνε την κοινωνική, πολιτική, πνευματική και οικονομική εξέλιξη της Ελλάδας (Αγτζίδης, 2007, σ. 236). Η μαζική εγκατάσταση των προσφύγων στις αγροτικές περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης, έδωσε νέα πνοή στην εξουθενωμένη από τους πολέμους Ελλάδα και σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη αποχώρηση των Μουσουλμάνων και των Βουλγάρων, προσέφεραν στο ελληνικό κράτος την εθνική ομοιογένεια, που ήταν πολύτιμη για να επιβιώσει στη Βαλκανική Χερσόνησο και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο (Ζαμπάρτας, 2001, σ. 22, 23).

Αγώνες για την αναγνώριση της γενοκτονίας των Ποντίων

Η γενοκτονία των Ποντίων αποτελεί μέρος της γενοκτονίας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης και εντάσσεται στο σχέδιο των Νεοτούρκων και των Κεμαλικών να εξοντώσουν τα ισχυρότερα μη μουσουλμανικά στοιχεία της Τουρκίας, ανάμεσα στα οποία ήταν οι Έλληνες και οι Αρμένιοι. (Καρακωστανόγλου, 2002, σ. 47). Πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις: 1914-1918 και

1919-1923. Για 80 περίπου χρόνια η σιωπή κάλυψε τη γενοκτονία των Ποντίων αλλά και των υπόλοιπων Μικρασιατών και Θρακών. Η πολιτική που ακολουθήθηκε δεν ευνοούσε τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Επιλέχθηκε η δημιουργία φιλικών σχέσεων με την εθνικιστική Τουρκία (Αγτζίδης, 2007, σ. 238). Το κλίμα αυτό άλλαξε στη δεκαετία του 80. Στις 24 Φεβρουαρίου 1994 η Βουλή των Ελλήνων ομόφωνα αναγνώρισε τη γενοκτονία των Ποντίων και όρισε τη 19η Μαΐου, τη μέρα που ο Κεμάλ Ατατούρκ αποβιβάστηκε στη Σαμσουντα, ως ημέρα εθνικής μνήμης της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Το 1977 έγινε το Δ΄ Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού, όπου αποφασίστηκε η προώθηση της διεθνούς αναγνώρισης της γενοκτονίας. Τον Ιούνιο του 1998 αντιπροσωπεία αποτελούμενη από εκπροσώπους ποντιακών οργανώσεων απ' όλο τον κόσμο και πενταμελή ομάδα επιστημόνων επισκέφτηκαν την έδρα των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη και υπέβαλαν πολυσέλιδο υπόμνημα για τη γενοκτονία των Ποντίων προς την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού (Καρακωστάνογλου, 2002, σ. 48). Τον ίδιο χρόνο η Βουλή των Ελλήνων ομόφωνα αποφάσισε την καθιέρωση της 14ης Σεπτεμβρίου, τη μέρα που οι δυνάμεις του Κεμάλ Ατατούρκ πυρπόλησαν τη Σμύρνη, ως ημέρα μνήμης για τη γενοκτονία του Ελληνισμού της Μικρασιατικής Χερσονήσου (Αγτζίδης, 2007, σ. 238). Αν η γενοκτονία των Ποντίων και των άλλων Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της Θράκης αναγνωρισθεί από τον Ο.Η.Ε. και από την Τουρκία, θα έχει θετικές ηθικές και πολιτικές συνέπειες: θα είναι ελάχιστη πράξη εξιλέωσης γι' αυτούς που έπραξαν και κάλυψαν το έγκλημα της γενοκτονίας των Ποντίων, θα λειτουργήσει ως αντικίνητρο και ως πρόληψη για διάπραξη νέων γενοκτονιών με την αρνητική δημοσιότητα και την ηθική καταδίκη, θα παρουσιασθεί το ιστορικό παρελθόν αντικειμενικά και πληρέστερα, θα κατανοήσει καλύτερα η Διεθνής Κοινότητα τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις θα αναπτυχθούν με βάση την ειλικρίνεια και την ανάληψη ευθυνών για τις πράξεις του παρελθόντος, θα ενισχυθούν οι ειρηνόφιλες και δημοκρατικές δυνάμεις στο εσωτερικό της Τουρκίας μέσω της αυτοκριτικής, θα ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των Ελλήνων και των άλλων εθνών προς τον Ο.Η.Ε., ως διεθνής οργανισμός προστασίας της διεθνούς νομιμότητας, θα συμβάλει στην επιτάχυνση της ανάπτυξης της διεθνούς ποινικής δικαιοδοσίας, γιατί η λήθη δεν αποτελεί τρόπο αποφυγής καταλογισμού για διεθνή εγκλήματα (Καρακωστάνογλου, 2002, σ. 49). Εν κατακλείδι, πρέπει να μαθαίνουμε την ιστορία μας, να μην ξεχνάμε, να τιμούμε τους προγόνους μας και να αποφεύγουμε παρόμοια

λάθη που μπορούν να επιφέρουν τραγικές συνέπειες στην πατρίδα μας, να καλλιεργούμε την ειρήνη, τη δημοκρατία και την αρμονική συνύπαρξη με άλλα έθνη.

Η υλοποίηση των προγραμμάτων

Η πορεία των προγραμμάτων

Κάθε πρόγραμμα διαρκούσε περίπου πέντε μήνες, δηλαδή από τον Νοέμβριο του έτους έναρξης του προγράμματος έως και τον Μάρτιο του επόμενου. Πρόκειται για «projects», που υλοποιήθηκαν μέσω βιωματικής, συνεργατικής, διερευνητικής και διαθεματικής διαδικασίας (Ματσαγούρας, 2008). Πεδία σύνδεσης με τα προγράμματα σπουδών των αντίστοιχων γνωστικών αντικειμένων αποτέλεσαν η Θεατρική Αγωγή, η Μελέτη Περιβάλλοντος, η Γλώσσα, τα Μαθηματικά, η Ιστορία, τα Θρησκευτικά, η Φυσική Αγωγή, τα Εικαστικά, η Μουσική και οι Νέες Τεχνολογίες (ΤΠΕ). Η χρονική εξέλιξη κάθε προγράμματος ακολουθούσε την πορεία: διερεύνηση θέματος, συλλογή πληροφοριών, επεξεργασία, υλοποίηση δράσεων, παρουσίαση, δημοσιοποίηση. Συγκεκριμένα τον πρώτο μήνα γινόταν η επιλογή του θέματος και άρχιζε η διερεύνησή του. Ακολουθούσε τον δεύτερο και τρίτο μήνα η επεξεργασία των δεδομένων, αποφασίζονταν οι δράσεις που θα πραγματοποιούνταν και άρχιζε η υλοποίησή τους, καθώς και η δημιουργία του υλικού παρουσίασης του προγράμματος. Τον τέταρτο και πέμπτο μήνα ολοκληρώνονταν οι δράσεις και όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες προετοιμάζονταν για την τελική παρουσίαση και δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων του προγράμματος.

Δραστηριότητες

Κατά τη διάρκεια του προγράμματος οι μαθητές και οι μαθήτριες δημιούργησαν ομάδες εργασίας και ασχολήθηκαν με διάφορες δραστηριότητες. Αρχικά εντόπισαν γεωγραφικά την περιοχή του Πόντου και έμαθαν για την ιστορία και τον πολιτισμό των Ελλήνων του Πόντου. Απέκτησαν γνώσεις για τον Πόντο, όπως για τα σύνορα και την έκταση, το φυσικό περιβάλλον, τη μυθολογία, την ιστορία, τη θρησκεία, τη γενοκτονία, τον ξεριζωμό, την εγκατάσταση των Ποντίων στην Ελλάδα, τα ήθη, τα έθιμα που έφεραν μαζί τους, το θέατρο, τους χορούς και τα τραγούδια (Ευσταθιάδης, 1981, σ. 13-34). Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες/ συμμετέχουσες στο πρόγραμμα ερεύνησαν και συγκέντρωσαν πληροφορίες για παραδόσεις, ήθη, έθιμα χορούς,

τραγούδια από διάφορα μέρη της Ελλάδας και εστίασαν σε αυτά που προέρχονταν από την περιοχή του Πόντου, διαπιστώνοντας τις κοινές ρίζες σε πολλά από αυτά. Ακολούθως αφού διάβασαν τα σχετικά κείμενα, τα απέδωσαν με παντομίμα (Γλώσσα – Θεατρική Αγωγή). Άκουσαν παραδοσιακά ποντιακά τραγούδια και δημιούργησαν δικά τους, τα τραγούδησαν και τα χόρευαν (Γλώσσα – Παράδοση – Αισθητική Αγωγή – Φυσική Αγωγή). Αποτύπωσαν εικαστικά τα τραγούδια που τραγούδησαν και τους χορούς που χόρευαν (Παράδοση – Φυσική Αγωγή – Αισθητική Αγωγή). Δημιούργησαν συλλογές εικόνων και σχετικού φωτογραφικού υλικού. Πήραν συνέντευξη από πρόσωπα, που βίωσαν τα έθιμα ως παιδιά. Εργάστηκαν χρησιμοποιώντας τους υπολογιστές για ανάγνωση και γραφή (word), συλλογή πληροφοριών ερευνώντας στο διαδίκτυο και δημιουργία σχετικών ταινιών - ντοκιμαντέρ (Μελέτη Περιβάλλοντος – Ιστορία – Μαθηματικά – Θρησκευτικά – Αισθητική Αγωγή – Γλώσσα – Παράδοση – ΤΠΕ). Δημιούργησαν στην τάξη τους «ποντιακή γωνιά» όπου αναρτούσαν κείμενα, ζωγραφιές, άρθρα, φωτογραφίες από τον Πόντο και όρισαν μια μέρα στη διάρκεια του σχολικού έτους, που την αφιέρωσαν στον Πόντο, στον πολιτισμό και στην ιστορία του. Συγκεκριμένα, την 19η Μαΐου, ημερομηνία μνήμης της γενοκτονίας των Ποντίων παρουσίασαν το πρόγραμμα στη σχολική κοινότητα και στην ευρύτερη κοινωνία με έκθεση έργων, αναβίωση εθίμων, τραγούδια και την προβολή της σχετικής ταινίας (Άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία). Στην υλοποίηση των προγραμμάτων σημαντική ήταν η συμβολή του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων του σχολείου, ποντιακών πολιτιστικών συλλόγων, γυναικών και ανδρών ποντιακής και άλλης καταγωγής, οι οποίοι/οποίες προσέφεραν τόσο υλική όσο και ηθική στήριξη.

Βραβευμένα έργα

Τη σχολική χρονιά 2016-2017, στο 1ο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα - Διαγωνισμό το σχολείο απέσπασε τρία πρώτα βραβεία με τα έργα: «Πόντος, αγαπημένη πατρίδα, αλησμόνητη», πολυμεσική παρουσίαση από μαθητές/μαθήτριες των τάξεων Β', Γ', Δ', Ε', ΣΤ' και το Ολοήμερο, «Έθιμα της Αποκριάς από τον Πόντο», πολυμεσική παρουσίαση από μαθητές/μαθήτριες της τάξης Γ2', «Τ' Ηλ' το Κάστρον», εικονογράφηση παραδοσιακού τραγουδιού από μαθητές/μαθήτριες της τάξης Β2'.

Στο έργο «Πόντος, αγαπημένη πατρίδα, αλησμόνητη», παρουσιάζεται η ιστορία του Πόντου από τα αρχαία χρόνια μέχρι τον ξεριζωμό των Ποντίων με τη Συνθήκη της Λωζάνης

το 1923, με ιδιαίτερη αναφορά στη γενοκτονία του Ποντιακού Ελληνισμού. Στόχος του προγράμματος ήταν να γνωρίσουν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες σημαντικά γεγονότα της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου με αρχή το θεματικό πεδίο της Ελληνικής Μυθολογίας (Πανελλήνιες εκστρατείες, όπως η Αργοναυτική Εκστρατεία), το θεματικό πεδίο της Αρχαίας Ιστορίας (Αποικισμοί, Ελληνιστικά χρόνια), το θεματικό πεδίο της Ελληνορωμαϊκής Ιστορίας καθώς και της Βυζαντινής (Ακρίτες του Πόντου), το θεματικό πεδίο των Νεότερων Χρόνων και της Σύγχρονης Εποχής εστιάζοντας στη γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου και της προσφυγιάς. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος οι μαθητές και οι μαθήτριες εξοικειώθηκαν με την ορολογία της επιστήμης της ιστορίας, απέκτησαν σχετικό λεξιλόγιο, κατανόησαν τη σημασία της γεωγραφικής θέσης του Πόντου για τις ιστορικές εξελίξεις, χρησιμοποίησαν τις Τεχνολογίες της Πληροφορίας για να ερευνήσουν και να μελετήσουν το ιστορικό παρελθόν, άντλησαν ιστορικά στοιχεία ερευνώντας τη βιβλιογραφία, επισκέφτηκαν μνημεία, μουσεία και βιβλιοθήκες (Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στις Γ΄, Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, 2022)

Εικόνα 1: Ο χάρτης του Πόντου

Στα «Έθιμα της Αποκριάς από τον Πόντο», παρουσιάζεται ένα ομαδικό έθιμο για την οικονομική ενίσχυση των σχολείων. Στο συγκεκριμένο έθιμο τα πρόσωπα έχουν συμβολικό χαρακτήρα με κυρίαρχη μορφή τον «Εύζωνο», τη δύναμη της ελεύθερης Ελλάδας, που θα βοηθούσε στην απελευθέρωση της ποντιακής γης από τους Τούρκους (Ακογλου, 1939, σ. 258-260). Στόχος του προγράμματος ήταν να κατανοήσουν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες την κοινωνική και πολιτική ζωή των Ελλήνων και των Ελληνίδων του Πόντου, να γνωρίσουν τις ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσής τους σε κάθε ιστορική περίοδο και μέσα από παιχνίδια ρόλων, δραματοποίηση συγκεκριμένων γεγονότων να αναστοχαστούν και να καλλιεργήσουν την ενσυναίσθησή τους (Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στις Γ΄, Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, 2022).

Εικόνα 2: «Εθίμα της Αποκριάς από τον Πόντο», ο εύζωνος σε δράση

Στο παραδοσιακό τραγούδι «Τ' Ηλ' το Κάστρον», ο λαϊκός ποιητής υμνεί τους Πόντιους μαχητές διαφόρων κάστρον, τα οποία μένουν απόρθητα για αρκετά χρόνια μετά την άλωση της Τραπεζούντας από τους Τούρκους (Ευσταθιάδης, 1981), ύμνησε, δηλαδή, την αντίσταση του Ποντιακού Ελληνισμού, τους Ακρίτες και ήρωες του Πόντου «Όλα τα κάστρα είδα κι όλα γύρισα κι άμον του Ήλ' το Κάστρον κ' έτονε. Σεράντα πόρτας είχεν κι όλα σίδερα κι εξήντα παραθύρια κι όλα χάλκινα και του γιαλού η πόρτα έτον μάλαμαν. Τούρκος το τριγυρίζει, χρόνους δώδεκα, μηδ' εμπορεί να παίρει, μήδ' αφήνει ατο ...» (Ευσταθιάδης, 1981, σ. 138, 139). Βασικός στόχος του προγράμματος ήταν οι μαθητές και οι μαθήτριες να διακρίνουν το ιστορικό γεγονός μέσα από την παράδοση, να κατανοήσουν την αξία των δημοτικών παραδοσιακών τραγουδιών, ως σημαντικές πηγές πληροφόρησης των αγώνων των υπόδουλων Ελλήνων για την ελευθερία και να κατακτήσουν τη γνώση με κριτικό και δημιουργικό τρόπο (Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στις Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, 2022).

Εικόνα 3: «Τ' Ηλ' το Κάστρον», 12 χρόνια πολιορκίας

Τη σχολική χρονιά 2017-2018, στο 2ο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα - Διαγωνισμό το σχολείο απέσπασε πρώτο βραβείο με το έργο: «Χαμόμηλον», εικονογράφηση παραδοσιακού τραγουδιού από μαθητές/μαθήτριες του Ολοήμερου και δεύτερο βραβείο «Οι Μωμόγεροι», ταινία - ντοκιμαντέρ από μαθητές/μαθήτριες της τάξης Δ2'. Στο παραδοσιακό τραγούδι «Χαμόμηλον», μέσα στην όμορφη φύση του Πόντου ένα αγόρι κι ένα κορίτσι δίνουν όρκους αγάπης κάτω από τα κλαδιά μιας μηλιάς. Το δένδρο είναι μάρτυρας της αγάπης τους. Όμως το ζευγάρι χωρίζεται και το δένδρο ξεραίνεται. Αισθάνεται πως φέρει ευθύνη για τον χωρισμό, γιατί ήταν μάρτυρας την ώρα που οι δύο νέοι έδιναν την υπόσχεση για παντοτινή αγάπη (Ευσταθιάδης, 1981). Στόχος της επιλογής του συγκεκριμένου παραδοσιακού τραγουδιού ήταν να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες πως οι καημοί, τα βάσανα της αγάπης, η ομορφιά της αγαπημένης, οι σχέσεις, γενικά, των ανθρώπων τραγουδήθηκαν από τον ελληνικό λαό σε όποιο μέρος της Ελλάδας κι αν κατοικούσε. Η σύνδεσή τους με τα «Λιανοτράγουδα» της Κύπρου και της Κρήτης οδήγησε τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να κατανοήσουν, μεταξύ άλλων, τους ισχυρούς δεσμούς των Ελλήνων του Πόντου με τους Έλληνες και τις Ελληνίδες της υπόλοιπης Ελλάδας καθώς, επίσης, «ότι τα δημοτικά τραγούδια και η δημοτική ποίηση αποτελούν έναν λαογραφικό και γλωσσικό θησαυρό και μαρτυρίες της συλλογικής μνήμης» (Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στις Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, 2022).

Εικόνα 4: Ο λυράρης τραγουδιστής ρωτά το δέντρο γιατί είναι λυπημένο

«Οι Μωμόγεροι», είναι ένα λαϊκό παραδοσιακό θέατρο των Ελλήνων του Πόντου που παρασταινόταν κάθε χρόνο στο διάστημα του Δωδεκάμερου (Χριστούγεννα – Πρωτοχρονιά – Θεοφάνια) και το έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες Πόντιοι στην Ελλάδα. Οι παραστάσεις ήταν τυποποιημένες από τη μακραίωνη παράδοση, μόλο που υπήρχαν διάφορες παραλλαγές στη μεταμπίηση, στις μάσκες, στη σύνθεση των ομίλων και στα δρώμενα. Παίζονταν στις αυλές των σπιτιών, στα σταυροδρόμια και στις πλατείες. Η ονομασία προέρχεται από τη λέξη

«Μώμος» (κοροϊδία) και γέρος. Συμβολίζει την πάλη του καινούριου με το παλιό, της ζωής με τον θάνατο, του νέου χρόνου με τον παλιό. Άλλοι, πάλι, υποστηρίζουν ότι συμβολίζει τα παλικάρια του Μεγάλου Αλεξάνδρου και η νύφη την Ελλάδα (Λαπαρίδης, 1975· Σαμουηλίδης, 1975). Συνήθως οι συμμετέχοντες στο δρώμενο φορούσαν φουστανέλα και περικεφαλαία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Σε μια παραλλαγή του δρώμενου, εξήντα (60) μεταμφιεσμένοι επάνω σε άλογα μιμούνταν την πορεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Σε μια άλλη παραλλαγή, δώδεκα (12) νέοι φορώντας φουστανέλα και αρχαία περικεφαλαία αποτελούσαν τους μνηστήρες της νύφης. Άλλα πρόσωπα του δρώμενου ήταν ο γέρος, η γριά, ο διάβολος, ο γιατρός και ο χωροφύλακας. Ο αρχηγός της ομάδας έδινε συνθήματα και τα μέλη τα εκτελούσαν ρυθμικά (Χαιρόπουλος, 2007). Στόχος της αναβίωσης του συγκεκριμένου εθίμου ήταν να κατανοήσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι αντίστασης για να διαμαρτυρηθεί και να αγωνιστεί ένας άνθρωπος ενάντια στην καταπίεση και στη δουλεία, γιατί «Οι Μωμόγεροι» ήταν όχι μόνο ψυχαγωγία αλλά και μια μορφή αντίστασης ενάντια στην καταπίεση των Τούρκων. Μέσα από τη σάτιρα εναντίον των πασάδων εξέφραζαν την επιθυμία τους για ελευθερία, ισότητα και δικαιοσύνη.

Εικόνα 5: Οι Μωμόγεροι

Τη σχολική χρονιά 2018-2019, στο 3ο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα - Διαγωνισμό το σχολείο συμμετείχε με την ταινία - ντοκιμαντέρ «Μαγικά έθιμα για την ανομβρία», μια συνεργασία μαθητών/μαθητριών των τάξεων Α΄ και Ε΄, η οποία απέσπασε έπαινο και προβλήθηκε από τη «Βουλή Τηλεόραση», στις 14 Μαρτίου 2020. Τα «Μαγικά έθιμα», που συνηθίζονταν στον Πόντο, σε περιόδους ανομβρίας ήταν το έθιμο της «Κουσκουντέρας» παρόμοιο με το έθιμο της «Περπερούνας» της Θράκης (Κυριακίδου - Νέστορος, 1982). Οι Πόντιοι έφτιαχναν την «Κουσκουντέρα» ή «Κοσκουκούρα» ή «Κουσκουβάρα», ένα

σκιάχτρο. Χρησιμοποιούσαν μια σκούπα και παλιά ρούχα. Στόλιζαν το σκιάχτρο με λουλούδια και πρασινάδα. Ομάδα παιδιών περιέφερε το σκιάχτρο από σπίτι σε σπίτι τραγουδώντας. Οι νοικοκυρές έβρεχαν το σκιάχτρο και έδιναν στα παιδιά, συνήθως, αυγά, αλεύρι, γλυκίσματα και νομίσματα. Επίσης πολύ διαδεδομένο ήταν το έθιμο με τα «Ραβδιά» καθώς και «Ο χορός και το τραγούδι» (Ακογλου, 1939). Στόχος της αναβίωσης των παραπάνω εθίμων ήταν η σύνδεσή τους με τα ευχετικά τραγούδια, όπως τα κάλαντα (Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς, Φώτων), τα χελιδονίσματα, τα τραγούδια της Περπερούνας, δηλαδή, τα τραγούδια της λαϊκής παράδοσης μέσα από τα οποία τα παιδιά μπορούν να παίζουν, να τραγουδήσουν, να παίζουν θέατρο, να δημιουργήσουν με πρόχειρα υλικά σκηνικά, να κατανέμουν ρόλους, να συνεργαστούν, να επικοινωνήσουν και να δημιουργήσουν (Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α΄ και Β΄ Δημοτικού, Το δελφίνι, 2006, σ. 46, 47).

Εικόνα 6: Η «Κουσκουντέρα», έθιμο για την ανομβρία

Εικόνα 7: Τα «Μαγικά έθιμα για την ανομβρία» στη Βουλή Τηλεόραση

Τη σχολική χρονιά 2019-2020, στο 4ο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα - Διαγωνισμό

το σχολείο συμμετείχε με την εικονογράφηση του παραμυθιού «Το φτωχοκόριτσον - βασίλισσα» (Ακογλου, 1939, σ. 406, 407), μια συνεργασία μαθητών/ μαθητριών των τάξεων Β΄ και ΣΤ΄ (έπαινος συμμετοχής). Κεντρικό σημείο του παραμυθιού είναι το ψωμί που δίνει σε έναν ζητιάνο ένα φτωχό κορίτσι, ο οποίος ως ανταμοιβή, θα την κάνει βασίλισσα. Βασικός στόχος του έργου ήταν να διερευνήσουν τα παιδιά τη σημασία του σιταριού και του ψωμιού στην παραδοσιακή και σύγχρονη ζωή. Ερεύνησαν, δηλαδή, το ψωμί στη χριστιανική λατρεία (χριστόψωμα, λαμπροκουλούρες κ.ά.), συγκέντρωσαν παροιμίες (Κερδίζω το ψωμί μου), αινίγματα (Απ' τη γη χρυσάφι βγαίνει, στο στομάχι κατεβαίνει), διάβασαν σχετικά παραμύθια (Το φτωχοκόριτσον - βασίλισσα), το οποίο και εικονογράφησαν, έπλασαν, έψησαν και γεύτηκαν το δικό τους ψωμί, έφτιαξαν χειροτεχνίες με σπόρους δημητριακών, έφτιαξαν το δικό τους μουσείο στην αίθουσα της τάξης τους με αγροτικά εργαλεία και προϊόντα (Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α΄ και Β΄ Δημοτικού, Το δελφίνι, 2006).

Εικόνα 8: «Το φτωχοκόριτσον», δίνει ψωμί στον ζητιάνο, ο οποίος της εύχεται να γίνει βασίλισσα

Επέκταση των Προγραμμάτων

Μορφή επέκτασης του προγράμματος μπορεί να αποτελέσει η έρευνα, η καταγραφή, η επιλογή και η παρουσίαση ηθών, εθίμων, τραγουδιών, χορών και θεατρικών δρώμενων, από διάφορα μέρη της πατρίδας μας μέσω σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας και η σύγκριση με αυτά των Ελλήνων του Πόντου.

Αξιολόγηση των Προγραμμάτων

Η αξιολόγηση των προγραμμάτων ήταν μια συνεχής διαδικασία από το ξεκίνημα έως την ολοκλήρωσή τους. Στην αρχική και διαγνωστική αξιολόγηση, μέσω του καταιγισμού των ιδεών επιδιώχθηκε ο προσδιορισμός των γνώσεων, των εμπειριών και των δυσκολιών των μαθητών/μαθητριών, ώστε να προσαρμοστεί ανάλογα το πρόγραμμα. Η διαμορφωτική αξιολόγηση έγινε κατά τη διάρκεια του προγράμματος, μέσω της παρατήρησης και καταγραφής σε ημερολόγιο της ανταπόκρισης των μαθητών στις οδηγίες του/της εκπαιδευτικού, του τρόπου συνεργασίας, πώς χρησιμοποιήθηκαν οι πηγές, πώς παρουσιάστηκαν οι εργασίες κ.ά., με αποτέλεσμα να γίνουν τροποποιήσεις στον αρχικό σχεδιασμό αλλά και στη χρονική επέκταση των εργασιών, ώστε να υλοποιηθούν οι επιδιωκόμενοι στόχοι. Στην τελική αξιολόγηση διαπιστώθηκε κατά πόσο επιτεύχθηκαν οι αρχικοί στόχοι τόσο σε επίπεδο τάξης αλλά και σε ατομικό επίπεδο κάθε μαθητή και μαθήτρια. Στη συνέχεια, με την αυθεντική αξιολόγηση, μέσα από τα έργα των παιδιών, φάνηκε η εξελικτική πορεία της εργασίας, οι γνώσεις που αποκτήθηκαν, η συνεργασία και η συμμετοχή, οι απόψεις και οι αξίες που υιοθετήθηκαν (Μελέτη Περιβάλλοντος Β΄ Δημοτικού, Βιβλίο Δασκάλου, 2006, σ. 17, 18). Τέλος με την επανατροφοδοτική λειτουργία της αξιολόγησης, βελτιώθηκαν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες εκπαιδευτικοί, οι οποίοι/οποίες πληροφορήθηκαν τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες της προσπάθειάς τους και μέσω της αυτοκριτικής οδηγήθηκαν στην αυτοαξιολόγηση, με αποτέλεσμα τη διαρκή βελτίωση της ποιότητας του προγράμματος (Νημά & Καψάλης, 2002, σ. 276, 278, 280).

Εν κατακλείδι, η αξιολόγηση βασίστηκε στα κριτήρια αξιολόγησης που τέθηκαν από την αρχή των προγραμμάτων και που έπρεπε να περιλαμβάνονται στις εργασίες των μαθητών/μαθητριών. Έτσι, λοιπόν, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες συμπλήρωσαν κείμενα, επιλογής σωστού-λάθους, αντιστοίχισης-σύζευξης, πολλαπλής επιλογής, συμπλήρωσης της ιστορικής γραμμής, λύσεις σταυρόλεξων και ακροστιχίδων, σύντομης απάντησης και ανάπτυξης απόψεων, υλοποίηση εικαστικών έργων, αναβίωση εθίμων και δημιουργία ταινιών μικρής διάρκειας (Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στις Γ΄, Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, 2022).. Η βράβευση αρκετών έργων ήταν η τελική αναγνώριση της προσπάθειας και της ηθικής ικανοποίησης των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών στα προγράμματα. Ο φάκελος εργασιών (portfolio), όπου τοποθετήθηκαν οι σχετικές εργασίες

πληροφορούσε για την εξέλιξη των προγραμμάτων, εντοπίζονταν οι αδυναμίες και οδηγούσε σε αναστοχασμό και αποφάσεις βελτίωσης.

Αποτελέσματα των Προγραμμάτων και συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα των προγραμμάτων έδειξαν πως όχι μόνο είναι συμβατά με το Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου αλλά και πως οι στόχοι που τέθηκαν από την αρχή υλοποιήθηκαν. Συγκεκριμένα οι μαθητές και οι μαθήτριες που συμμετείχαν στα παραπάνω προγράμματα διέκριναν τη διαφορά ανάμεσα στον μύθο και στην ιστορική πραγματικότητα, κατανόησαν πως οι μύθοι προέκυψαν ως αποτέλεσμα της ανάγκης των ανθρώπων να εξηγήσουν τη φύση γύρω τους αλλά και την αιτία της δικής τους ύπαρξης και πως πίσω από τους μύθους κρύβεται η ιστορική αλήθεια, για παράδειγμα ο μύθος του Φρίξου και της Έλλης, η Αργοναυτική Εκστρατεία, ο Τρωικός Πόλεμος και άλλοι σχετικοί μύθοι. Κατανόησαν βασικές ιστορικές έννοιες και απέκτησαν σχετικό λεξιλόγιο. Απέκτησαν μια υποτυπώδη εικόνα για τη μακραίωνη ελληνική παρουσία στην Ανατολή, καθώς και για τις σχέσεις και τους δεσμούς των αποίκων Ελλήνων και Ελληνίδων με τους/τις κατοίκους του τόπου προέλευσής τους. Συσχέτισαν τη γεωγραφική περιοχή του Πόντου με τον χαρακτήρα και την ανάπτυξη του ποντιακού πολιτισμού. Γνώρισαν βασικά στοιχεία της καθημερινής ζωής των Ποντίων, όπως ήθη, έθιμα, διατροφικές συνήθειες, ενδυμασία και προσδιόρισαν τις δραστηριότητες των κατοίκων του Πόντου για την επιβίωσή τους. Μέσα από τα παραδοσιακά και ακριτικά τραγούδια έμαθαν για τη συμβολή των Ακριτών στην άμυνα της αυτοκρατορίας του Βυζαντίου και εντόπισαν στοιχεία από την καθημερινότητα των Ποντίων. Συσχέτισαν τη δημιουργία του τουρκικού εθνικού κινήματος με τη γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης, με τα αίτια και τις συνέπειες των παραπάνω γενοκτονιών αλλά και κάθε γενοκτονίας, όπως των Αρμενίων και Εβραίων, καθώς, επίσης και με τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής απέναντι στα ζητήματα που οδήγησαν στη γενοκτονία. Αντιλήφθηκαν τη σημασία του όρου πρόσφυγας, τη δυσκολία διαχείρισης του προσφυγικού ζητήματος καθώς και τη μεγάλη συνεισφορά των προσφύγων από τον Πόντο, τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη στην οικονομική, πνευματική, πολιτική, πολιτισμική ανάπτυξη της σύγχρονης Ελλάδας.

Συμπερασματικά, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα – Διαγωνισμό: «Ποντιακός Ελληνισμός: μνήμες και όνειρα, παρελθόν, παρόν και μέλλον», προσέγγισαν τον πολιτισμό των Ελλήνων του Πόντου απέκτησαν γνώσεις και δεξιότητες, κοινωνικοποιήθηκαν και εξοικειώθηκαν με νέες τεχνολογίες. Επίσης, μέσω στοιχείων της ποντιακής παράδοσης καλλιέργησαν τον προφορικό και τον γραπτό λόγο, εκφράστηκαν με το τραγούδι και την κίνηση, ανέπτυξαν την ομαδικότητα, τη συνεργασία, την αυτοπειθαρχία, τον σεβασμό, την επικοινωνία, καθώς και κινητικές δεξιότητες. Έμαθαν να τηρούν κανόνες, συνειδητοποίησαν την έννοια του ατόμου και της ομάδας, ανέπτυξαν τη φαντασία, τη δημιουργικότητα, καθώς και θετική στάση απέναντι στη χρήση της τεχνολογίας. Εν κατακλείδι, προσέγγισαν και γνώρισαν τον Ποντιακό Ελληνισμό, την ιστορία, τον πολιτισμό και τη συμβολή του στην ανάπτυξη της Ελλάδας και στη διαμόρφωση της πολιτιστικής της ταυτότητας.

Βιβλιογραφία

Αγτζίδης, Β. (2007) *Έλληνες του Πόντου*, Αθήνα, Ελληνικές Εκδόσεις Α.Ε.

Άκογλου, Ξ. (1939) *Από τη ζωή του Πόντου. Λαογραφικά Κοττώρων*, Αθήνα, Τυπογραφείο Γ. Π. Ξένου.

Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών, (2013) *Τεύχος 1: Γενικό Μέρος*, Πάτρα, ΙΤΥΕ – Διεύθυνση Επιμόρφωσης και Πιστοποίησης.

Ευσταθιάδης, Σ. (1981) *Τα τραγούδια του ποντιακού λαού*, Θεσσαλονίκη, Αδελφοί Κυριακίδη.

Ζαμπάρτας, Ι. (2001) *Πόντος γη των Τραντέλλενων*, Αθήνα, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας.

Καρακωστανόγλου, Β. (2002) Το έγκλημα της Γενοκτονίας, *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, 134, σ. 46-49.

Κυριακίδου - Νέστορος, Α. (1982) *Οι δώδεκα μήνες. Τα λαογραφικά*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, Μαλλιάρης Παιδεία.

Λαπαρίδης, Ν. (1975) Τα Μωμογέρια της Λιβεράς Ματσούκας, *Ποντιακή Εστία*, 26, σ. 95- 98.

Ματσαγγούρας, Η. (2008) *Η σχολική τάξη. Χώρος – Ομάδα – Πειθαρχία – Μέθοδος*, Αθήνα, Γρηγόρη.

Μελέτη Περιβάλλοντος Β΄ Δημοτικού, Βιβλίο Δασκάλου (2006) Αθήνα, ΟΕΔΒ.

Μεταξάς, Γ. (2020) *Τοπάλ Οσμάν*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης Εκδόσεις Α.Ε.

Νημά, Ε. & Καψάλης, Α. (2002) *Σύγχρονη Διδακτική*, Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο

Μακεδονίας.

Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στις Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, Αποφάσεις Αριθμ. 293266/Δ1/ 23 Μαρτίου 2022, Υφυπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Σαμουηλίδης, Χ. (1975) Οι Μωμόγεροι του Πόντου, *Ποντιακή Εστία*, 2, σ. 43- 49.

Σαμουηλίδης, Χ. (1991) *Η ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Κυριακίδη.

Ταρατόρη – Τσαλκατίδου, Ε. (2015) *Η Μέθοδος Project στη Θεωρία και στην Πράξη*, 3η έκδοση, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδη.

Τσιρκινίδης, Χ. (2016) *Επιτέλους τους ξεριζώσαμε. Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, Θράκης και Μ. Ασίας μέσα από τα γαλλικά αρχεία*, Θεσσαλονίκη, Ερωδιός.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων/Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2002) *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*, Τόμοι Α', Β', Αθήνα.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων/Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2006) *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α' και Β' Δημοτικού, Το δελφίνι, Βιβλίο Δασκάλου*, Αθήνα.

Χατζηδήμου, Δ. (2006) *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Θεσσαλονίκη, Αδελφοί Κυριακίδη Α.Ε.

Χαιρόπουλος, Π. (2007) *Έθιμα Πόντου*, Θεσσαλονίκη, Αδελφοί Κυριακίδη Α.Ε.

Η προσέγγιση της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου μέσω της συμμετοχής μαθητών και μαθητριών Δημοτικού Σχολείου σε Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα – Διαγωνισμό

[PDF - Εκπαιδευτική Τηλεόραση - Υπουργείο Παιδείας](#)

 <https://edutv.minedu.gov.gr> > images > ΠΡΟΓΡΑ... PDF 16 Μαΐ 2020 — Το

Παρακαθ' Σον Πόντον. 7ο Δημοτικό Σχολείο Νεάπολης. Διάρκεια: 9' 04". Μαγικά Έθιμα για την Ανομβρία. 1ο Δημοτικό Σχολείο Περαίας. 1 σελίδα

<https://dipe.ser.sch.gr/archives/11168>

[Ποντιακός Ελληνισμός – Ποντιακός Ελληνισμός: Μνήμες και ...](#)

 <http://pontos.edu.gr> Η ιστοσελίδα αυτή είναι η ψηφιακή στέγη του Πανελλήνιου

Εκπαιδευτικού Προγράμματος "**Ποντιακός**

Ελληνισμός, μνήμες και όνειρα, παρελθόν, παρόν και μέλλον".